

ÖZTÜRK, Canan, “Etnoğrafya ve Anlatı Arasında Georgios Pakhymeres: Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι 3.3-5” *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/II, Aralık 2021, s. 285-292.

Makale Türü: Tarih Çeviri

DOI No:

Geliş Tarihi / Received: 08 Eylül/September 2021
Online Yayın: 26 Aralık 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Kasım/November 2021
Published Online: 26 December 2021

Etnoğrafya ve Anlatı Arasında Georgios Pakhymeres: Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι 3.3-5*

Antonis K. Petrides*

Georgios Pachymeres between Ethnography and Narrative: Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι 3.3–5

Çevirmen

Canan ÖZTÜRK^{1*+}

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, ANKARA.

* cnozturk016@gmail.com

+ ORCID: 0000-0003-2033-1045

* Bu makale İngilizce olarak şurada yayınlandı, Antonis K. Petrides, “Georgios Pachymeres between Ethnography and Narrative: Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι 3.3–5”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 49 (2009) pp. 295–318.

Georgios Pakhmeres'in Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι'sı VIII. Mikhael Palaiologos ve oğlu II. Andronikos'un dönemlerini (yani 1260-1307 yıllarını) kaydeder.¹ Üçüncü kitabında, VIII. Mikhael'in Patrik Arsenios'la olan can sıkıcı etkileşimlerinin anlatıldığı son bölümden sonra, Pakhmeres² dikkatini Doğu politikasına (3-5 Bölümler), yani Τόχαροι (Moğollar) ve Αἰθίοπες (Memlûkler) ile diplomatik ilişkilere çevirir.³ Pakhmeres, Memlûk elçilerinin Konstantinopolis'e gelmelerinden bahsederken, güya ἀσύνετος "akıl yoksunu" olmasına rağmen, eski efendilerinin ἄγαν συνετοί ve sofistike Etiyopyalıların Sultanı olarak gücü eline geçiren Kuman bir kölenin garip hikâyesini anlatır. Daha sonra, olandı çelişkili bir şekilde esmerlerin ve tembel Etiyopyalıların kralı olan bu beyaz, savaşçı Kuman, Euksenes'tan [Karadeniz] Mısır'a İskit köleleri gizlice sokarak Bizans İmparatorunu kandırmıştır. Eski köle, yeni kurduğu orduyla, acımasız gücüyle τὰ κατὰ Συρίαν "Suriye'nin aşağısında olanları" süpürüp attı (bölüm 5) ve imparatorluğu kasıp kavurdu. Çok ilginç hikâyesinin ortasında, sonlara doğru Yakın Doğu'da Bizans kayıpları için acıklı ve kızgın ağıtının arasına girdiğinde (καὶ νῦν κείται μὲν ἡ περιφανῆς Αντιόχεια ... θρηγεῖ Λαοδίκεια ... τὰ μεγάλα τῶν Ἰταλῶν ἄστεα ὡς οὐδ' ἂν ἦσαν λογιζόμεναι vb. "ve dikkat çekici Antakya şimdi ıstırap içerisinde bulunur ... Laodikeia ağıt yakar ... İtalyanların büyük şehirleri hiç [onlara] sahip olunmamış gibi sayılırlar"), Pakhmeres, "İskitlerin" ve "Etiyopyalıların" basmakalıp etnografik karşılaştırmasıyla asıl konudan uzaklaşır (bölüm 3). Bu bölümde Pakhmeres, iki halk arasındaki farklılıkları; fiziki özellikleri (siyah/beyaz, yumuşak/sert vb.), karakterleri (sert/miskin, cesur/korkak vb.) gibi ikili zıtlıklar vasıtasıyla kavramsallaştırıyor, böylece onların doğal ve psikolojik karakterlerinin fizyolojik anlatımına girişiyor. İleride de göreceğimiz gibi, tüm geleneksel imalara rağmen, bizzat arasözünü ilk bakışta içten bir düşünce gibi gözükür *curiosum* [ilginç bir şey] üzerine daha da garip bir bölüm takip ediyor (Bölüm 4: περί καμηλοπαρδάλεως ὁποῖόν ἐστιν "zürâfanın ne gibi olduğu hakkında").

Bu yüzden 3. kitabın 3-5. bölümleri, en azından yüzeyde, oldukça çeşitli tarihyazımı öğeleri derlemesinden oluşmaktadır: Tuhaf ve açıklanması zor şeyleri içeren metinler, etnografya ile; "trajik" ve retorik olarak abartılmış ve duygusal bir stil, kuru "bilimsel" fizyoloji ile, hikâyevari dedikodu mantıksal siyasi söylemle bir aradadır. Bu makalede, Pakhmeres'in Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι eserinin bu bölümünde, (a) eserin klasik gelenekten koptuğu yerlere yoğunlaşarak kültürel arka planının bir kısmını yeniden yapılandırarak ve (b) çeşitli anlatsal öğeler arasında bağlantı ve ilişkileri anlamaya çalışarak, bu bağlantısız parçaların nasıl bir arada durduğunu görmeye çalışacağız. Bu kısmın özünü 3. bölümde bulunan etnografik konudaki metin ve buradaki iddia edeceğimiz üzere, bu metnin klasik model ve motifleri bir yandan çağırıştırması ama öte yandan küçümsemesi oluşturuyor. Pakhmeres'in anlatımındaki en ikincil ve konu dışı görünen unsurlar, söyleminin politik gücünü bir kapsül gibi barındıranlar olabilir. Bu nedenle bu makale, Pakhmeres'in etnolojisini, "anlatı" ile yani tarihçinin genel tarihyazımı ve siyasi gündemiyle ilişkilendirecektir. Bu analiz, Pakhmeres'in ayrıntılı ve "belirsiz" dilini anlamamıza katkıda bulunacağı umulmaktadır.

Bu hayati metne bakacak olursak;⁴

τὸν δὲ γε τῶν Αἰθίοπων σουλτὰν ἄλλη τις χρεῖα τῷ βασιλεῖ σπένδεσθαι κατηγάκαζεν· ἐκ Κομάνων γὰρ ὢν ἐκεῖνος, εἷς τῶν εἰς δουλείαν ἀποδεδομένων, τὸ γένος ἐζήτει κατ' αἰτίαν συνετήν ὅτι καὶ ἐπαίνων ἐγγύς. τὰ γὰρ ἀντικρὺ ἀλλήλων κλίματα τῆς γῆς, τὸ τε βόρειον καὶ τὸ νότιον, ἐμφύτοις τισὶ δυνάμεσιν ἐπὶ τε σωματικῇ καὶ ψυχικῇ διαθέσει ἀντιπεπόνθασιν, ὥσπερ δῆτα καὶ κράσεις, ἐν αἷς οὐ μόνον ζῶων ἀλόγων πρὸς ὁμοία ζῶα διαφορὰς εὐροί τις ἐμφανεῖς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἀνθρώπων· βορείους γὰρ τὰ ζῶα λελευκώται, νοτίους δὲ μεμελάνωται· ἀνθρώποι δὲ ἐν μὲν βορείους ἀσύνετοι, ἄλλως δὲ καὶ μόλις λογικοὶ καταλαμβάνομενοι, ἐν οἷς οὐ λογικὰ ἐπιστήματα, οὐ μαθήματα φυσικά, οὐ γνῶσις, οὐ φρόνησις, οὐ περὶ τὸν βίον οἰκονομία καὶ τεχνῶν ἐργασίαι καὶ τᾶλλα οἷς τῶν ἀλόγων ἀνθρώποι διαστέλλονται, ὁρμὰς μέντοι παραβόλους καὶ πρὸς μάχην ἐτοιμοὺς ἔχοντες, ὡς ἐτοιμῶς ὀρμήσοντες, ἦν τις ἐποτρῖνοι, παράβολόν τι καὶ βακχικὸν θύοντες ἐπ' ἀλλήλους καὶ τῷ Ἄρει σπένδοντες. ἐν δὲ νοτίους τοῦναντίον ἅπαν· ἐκεῖνοι γὰρ εὐφροεῖς μὲν ἄλλως καὶ ἄγαν συνετοὶ καὶ ἀριστοὶ τὰ εἰς πολιτείαν καὶ τέχνας καὶ λογικὰ μαθήματα καὶ βουλὰς ἐφ' ἐκάστῳ, νοθοὶ δὲ τὰ εἰς ὁρμὰς καὶ μαλακοὶ πρὸς μάχας καὶ ἀπραγμοσύνη μᾶλλον συζῶντες, ὀλίγα ἔχειν ἢ πολλὰ πολυπραγμονοῦντες αἰρούμενοι. τούτων δὲ τὸν ἥλιον αἰτιάσαιτ' ἂν τις φυσικεῦόμενος, τῷ μὲν ὀμιλεῖν ὀλίγα καὶ πρὸς ὀλίγον οὐ μετρίως θερμαίνοντα τὸν ἐγκέφαλον, ὅθεν καὶ ἡ εὐφροία προσγίνεσθαι πέφυκε, τὸ δέρμα δὲ συμπιλοῦντα ἀπεραζόμενον τοῖς μέλεσι τὴν στερρότητα, ἐπὶ δὲ θάτερα τῶν μερῶν τῷ ἐπὶ πλεόν ὀμιλεῖν θερμαίνοντα μὲν εἰς εὐφροίαν, ἔκλυτον δ' εἰς ἀνδρίαν ἀπεραζόμενον τὴν ὀλομέλειαν τῶν σωματῶν· συμμετατίθεσθαι γὰρ τοῖς σώμασι τὰς ψυχὰς ὁ φυσικὸς λόγος δίδωσι.

Farklı bir gereksinim, Etiyopyalıların Sultanını, İmparator ile anlaşmaya varmaya zorladı. Kuman kökenli olduğu için köleliğe verilenlerdendi, bu yüzden anlaşılabilir ve neredeyse takdire şayan bir nedenle ırkının peşinden koşanlardan biriydi. Dünyanın zıt iklimleri olan Kuzey ve Güney, bazı doğuştan gelen nitelikler nedeniyle, fiziksel ve zihinsel mizaçlar ve keza elverişli oldukları huylar tarafından sadece aynı türden akılsız hayvanlar arasında değil, aynı zamanda insanlar arasında da karşıt bir şekilde sıralanırlar. Kuzey bölgelerinde hayvanların postları beyazken güney bölgelerinde koyu renklidir. Kuzey bölgelerindeki insanlar zekâdan yoksundur, bazı durumlarda akıldan yoksun oldukları görülmüştür. Bunların arasında entelektüel bilimler, doğa çalışmaları, bilim, tefekkür, günlük hayatın planlanması veya zanaat ya da insanların kendilerini akılsız hayvanlardan ayırdıkları diğer şeyler yoktur. Bilâkis, kontrolsüz ve savaşa her zaman hazırdirler; kurban peşinde koşan pervasız Bakkhalar veya Ares'in adak taşıyıcıları gibi, biri onları kışkırtırsa, birbirlerine karşı saldırmaya heveslidirler. Ancak güney bölgelerinde ise durum tam tersidir. Orada insanlar; asil ve çok bilgedirler ve siyaset biliminde, sanatta, entelektüel uğraşlarda ve her konuda müzakerede mükemmeldirler. Ancak savaşta yavaş ve dayanıksızdır, atalet içinde yarışlar ve çaba göstererek bolluk içinde yaşamak yerine daha azına sahip olmayı tercih ederler. Fiziksel olgular göz önüne alındığında⁵, buna neden olan şey, güneş olarak belirlenebilir. İlk bahsettiğimiz konuda, kuzeyde, güneşli gün sayısı

¹ Dönem hakkında bkz. D. J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaiologos and the West, 1258–1282* (Cambridge [Mass.] 1959); A. E. Laiou, *Constantinople and the Latins: the Foreign Policy of Andronicus II, 1282–1328* (Cambridge [Mass.] 1972); L. Mavromatis, *Οἱ πρότοι Παλαιολόγοι. Προβλήματα πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ ἰδεολογίας* (Athens 1983); D. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium: 1261–1453* (Cambridge 1993). Pakhmeres'in *Tarihi*'nin kronolojisi hakkında yakın zamanda yayınlanacak olan bkz. S. Efthymiadis ve A. Mazarakis, "Questions de chronologie sur Ramon Muntaner (ch. 234) et Georges Pachymères (XIII, 27–38): la prise de Phocée et de Thasos en 1307," *Nea Rhome* 5 (2008).

² Pakhmeres'in eserlerinin genel bir değerlendirmesi için bkz. S. Lampakis, *Γεώργιος Παχυμέρης πρωτεύδικος καὶ δικαιοφύλαξ* (Athens 2004). Failler'in edisyonundaki Giriş bölümüne de bkz. (aşağıda, dipnot 4) ve A. Failler, "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymère," *REByz*

39 (1981) 145–249. Daha fazla kaynakça için H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* I (Munich 1978) 453.

³ Bu iki halkın Bizans tarih yazıcılığında ele alınması hakkındaki tarihi bilgiler Uspensky tarafından derlenmiştir, F. Uspensky, "Byzantine Historians on the Mongols and on the Egyptian Mamluks" [Rusça], *Vizantiiski Vremennik* 24 (1923–1926) 1–16, özellikle 7–8. Özellikle Karadeniz halkları için bkz. A. E. Laiou, "On Political Geography: the Black Sea of Pachymères," R. Beaton ve C. Roueché (eds.), *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol* (London 1993) 94–121.

⁴ *Georges Pachymères, Relations historiques* I, edisyon, giriş, notlar A. Failler, çev. V. Laurent (CFHB 24.1 [Paris 1984]) 237. Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler benimdir.

⁵ Kelimenin tam anlamıyla, "doğa filozoflarının dilinde konuşmak" karşılaştırmız LSJ s.v. φυσικεῖομαι.

çok azdır ve sadece kısa bir süreliğine çıktığı için beyni doğru ölçüde ısıtmaz, böylece doğanın yüceliği ortaya çıkmaz, daha ziyade cildin sertleşmesine ve vücut azalırında sertliğe neden olur. Sonra bahsettiğimiz konuda, güneyde ise vücut azalırıyla daha fazla temas yoluyla güneş, yücelik için beyni ısıtır, ancak genel olarak vücut azalırındaki erkekliği azaltır. Çünkü doğa kanunu, ruhların, bedenlerin geçirdiği değişikliklerden pay almasını emreder.

Pakhmeres'in etnik terminolojisini inceleyerek başlayalım. Burada Pakhmeres tarafından kullanılan türdeki onomastik arkaizm [isimlerde eski çağlardaki karşılıkları kullanmak] Bizans tarihçilerinde yaygındır. Pakhmeres'in nezdinde "İskitler", başta Kumanlar olmak üzere Avrasya bozkırlarının halkları anlamına gelir.⁶ Aslen Mısır Eyyübî Sultanının muhafızlığını yapan ve daha sonra Sultan Baybars (1260-1277) yönetiminde Mısır'da Memlûk Sultanlığını kurmak için ülkenin kontrolünü ele geçiren köleler (Memlûkler) bu tür Kuman kökenli kölelerdi.⁷ Tarihçi, "Etiyopyalılar" derken, o dönemde Memlûk yönetimi altında olan kuzeydoğu Afrika'nın koyu tenli ırklarına atıfta bulunuyor. Pakhmeres'in genel terim kullanımı -Azak Denizi'nin ötesindeki göçebe kabileleri kapsayacak şekilde "İskit", Nil boyunca yaşayan ve μεσόγαια Libya'dan (Libya içlerinden) Arap Yarımadasına kadar yayılan Nil'e özgü melez tipi ve siyahileri de kapsayacak şekilde "Etiyopyalı" (Diod. 3.8.1-2)- en güvenilir antik kaynaklara da uygundur, örneğin Strabon (1.2.27).⁸

Bir Yunan için Etiyopyalılar siyah tenli, düz burunlu, kalın dudaklı ve kıvrık, yapağı saçlı bir ırktı.⁹ Saçlarının kıvrılmasına sıcaklık neden oluyordu (Arr. *Ind.* 6.9). Aynı neden bacaklarının şeklini de açıklıyor: [Arist.] *Probl.* 909a; [Verg.] *Moretum* 35; Petr. *Sat.* 102.15.

Pakhmeres'in ortaya koyduğu İskitler imgesi ve karakteri de (özellikle savaşta yetenekleri, ata binme ve okçuluktaki meşhur ustalıkları) topraklarının acımasız sertliği de gelenekseldir: Örneğin bkz. Herodotos'ta Σκυθικοῦ λόγος (4. Kitap) ve Hippokratik *De aëre aquis et locis* "Hava, sular ve yerler hakkında" 18-22, vb.¹⁰ Pakhmeres, İskitlerin fiziksel görünümünden çok ἦθος "karakter" konusunda daha cömert bir anlatıma sahiptir: İskit halklarının anlatımlarında hâkim olan, ancak Pakhmeres'te ilginç biçimde göz

ardı edilen karaktere ilişkin önemli bir fiziksel ayrıntı, genellikle πανουργία'nın "zalimliği" bir işareti olan τὸ πυρρόν'dur "kızıl saçlılık" (Hippoc. *Aër* 20).¹¹ Pakhmeres ve klasik gelenek arasındaki başka bir farklılaşma da kaydedilebilir: Pakhmeres, İskitlerin kalınlaşmış derisini ve uzuvlarının στερρότης'ini "sağlamlığını" soğuşun doğal sonuçları olarak vurgularken, Hippokrates'e özenen yazar (*Aër* 19) bunun aksine, tam olarak aynı sebepten, onların ὑγρότης "nemliliğini", πιμελή "yağını" ve ψιλή "pürüzsüz" tenlerini ve παχέα ve σαρκώδεα εἶδεα'larını "kalın ve etli görünüşlerini" vurgular: İskitlerin kuru olarak algılanması, doğal bir nedenden değil, İskitlerin vücutlarını fazla nemi gidermek, beslemek, eklemli ve daha iyi bir hâle getirmek için dağlamalarıyla ilgili bir geleneklerinin sonucudur (*Aër* 20). Pakhmeres, İskitleri olabildiğince savaşçı ve korkutucu olarak sunma gayesiyle Hippokratik tezde merkezi bir argüman olan, iklimin yanında νόμος'un "adet veya habitasyon", φύσις "doğa" ve ἦθος'un "karakter" kadar kesin bir belirleyici olduğu gerçeğini görmezden gelir.

Bununla birlikte, genel olarak ve bazı ayrıntılı konulardaki küçük tutarsızlıklara rağmen, Pakhmeres'in anlatısını, eski çağ fizyoloji teorisi bağlamında, ve daha özel olarak da birbirine bitişik olan vücut salgılarına dayanan etnolojisi¹² ve fizyonomi alanlarında kaydetmeyi arzuladığına dair çok az şüphe vardır: τὸν ἥλιον αἰτιάσαιτ' ἄν τις φυσικευόμενος "doğuştan bir doğa bilgisini gibi konuşan birisi neden olarak güneşi gösterebilir" Galen'in φυσικευόμενοι τοῖς φιλοσόφοις ile karşılaştırmız "bir doğa bilimcisi gibi konuşan filozoflara" (*Adv. ea quae a Juliano*, XVIII 256.4 K.). δύναμις (güç, kuvvet), διάθεσις (tabiat), εὐφροία (dengeli yaratılmış, iyi huylu) ve tabii ki, κρᾶσις (mizaj) gibi terimler; keskin tıbbi gözlem ve etnografik deneyim ile ideoloji ve önyargılı bir araya getirir,¹³ böylece bir yandan iklim, topografiya, beslenme ve vücut kimyası ile diğer yandan insan karakteri ve davranışı arasındaki ilişkiyi sistematik bir düzene koyar. Ele aldığımız şey; etnografi, astroloji, biyoloji, salgısal teori, felsefe, hatta sosyal mühendislik ve politika gibi farklı unsurların karmaşasıdır—ki bu ilk olarak Aristoteles ve okulu tarafından tutarlı bir sistemde birleştirilmiştir.¹⁴ Fizyonomi, Hippokrates ve diğer öncülerine çok şey borçlu olsa da ve—önce Galenos¹⁵ ve Polemon (MS II.) ve sonra Adamantius (MS. IV)¹⁶ ile- Geç Antik Çağa kadar gerçek

⁶ Kumanlar hakkında bkz. A. Savvides, "Οἱ Κομάνοι καὶ τὸ Βυζάντιο: 11^{ος}-13^{ος} αἰώνες μ.Χ.," Byzantina 13 (1985) 937-955; I. Vasary, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans* (Cambridge 2005).

⁷ 1260-1517 yılları arasında Mısır'ı yöneten Kuman kökenli bir halk olan Memlûkler (Μαμελούκοι) hakkında bkz. D. Ayalon ve P. M. Holt, "Mamlûks," *Encycl. of Islam*² 6 (1987) 314-331. Bizans ile diplomatik yazışmaları hakkında: P. Schreiner, "Byzanz und die Mameluken in der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts," *Der Islam* 56 (1979) 296-304.

⁸ Kanıtlar dikkatli bir şekilde Snowden'in eserinde derlenmiştir, F. M. Snowden, Jr., *Blacks in Antiquity. Ethiopians in Greco-Roman Experience* (Cambridge [Mass.] 1970) 1-21. Mısır ve Etiyopya hakkında "horoskopik" ve etnografik çalışmaların fragmanları Jacoby tarafından derlenmiştir, Jacoby, *FGHst* 608a-673, İskitya hakkında 841-844.

⁹ Diod. 3.8.2: χρώασις εἰσι μέλανες, ταῖς δὲ ἰδέαισι σιμοί, τοῖς δὲ τριχώμασιν οὐλοῖ. Ayrıca Herodotos'un *Mısırlıların melâgıroes* ... καὶ οὐλότριχες olarak tanımlamasını da karşılaştırmız (2.104).

¹⁰ Daha önceki çalışmalara atıfta bulunan, İskit milletiyle ilgili geniş bibliyografya arasında bkz. D. Braund (ed.), *Scythians and Greeks. Cultural Interactions in Scythia, Athens and the Early Roman Empire* (Exeter 2005). Özellikle Herodotos'un Σκυθικὸς λόγος, bkz. F. Hartog, *Le miroir d'Hérodote. Essai sur la représentation de l'autre* (Paris 1980) 23-51; ve S. West, "İskitler," E. J. Bakker ve diğerleri. (eds.), *Brill's Companion to Herodotus* (Leiden 2002) 437-456, önceki literatüre atıflarla. *De aëre*'deki İskit bölümü de akademik olarak çok ilgi çekmiştir: bkz. A. Ballabriga, "Les eunuques Scythes et leurs femmes," *Méris* 1 (1986) 121-138; E. Lieber, "The Hippocratic *Airs, Waters, Places* on Cross-dressing Eunuchs: 'Natural' yet also 'Divine,'" R. Wittern ve P. Pellegrin (eds.), *Medizin der Antike I Hippokratische Medizin und antike Philosophie* (Zurich/New York 1996) 451-476.

¹¹ [Arist.] *Phgn.* 812a6: οἱ πυρροὶ ἄγαν πανοῦργοι· ἀναφέρεται ἐπὶ τὰς ἀλώπεκας.

¹² Antik etnografya tarihi hakkında bkz. K. E. Müller, *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoriebildung* (Wiesbaden 1972-1980).

¹³ Fizyonomi alanındaki yazılar Foerster'da toplanmıştır, R. Foerster, *Scriptores Physiognomoni Graeci et Latini* (Leipzig 1893). Bulgularla ilgili en kapsamlı çalışma, E. C. Evans, *Physiognomics in the Ancient World* (Philadelphia 1969). Fizyonomi ve sosyal mühendislik arasındaki karşılıklı ilişkinin incelenmesi hakkında en verimli çalışmadır: bkz. M. M. Sassi, *The Science of Man in Ancient Greece* (Chicago 2001); T. S. Barton, *Power and Knowledge: Astrology, Physiognomics, and Medicine under the Roman Empire* (Ann Arbor 1994); ve M. W. Gleason, *Making Men: Sophists and Self-presentation in Ancient Rome* (Princeton 1995).

¹⁴ Aristoteles'in etiği ve biyoloji ile tıpla olan ilişkileri hakkında bkz. W. Jaeger, "Aristotle's Use of Medicine as Model of Method in his Ethics," *JHS* 77 (1957) 54-61; J. Longrigg, "Medicine and the Lyceum," P. J. van Eijk ve diğerleri (eds.), *Ancient Medicine in its Socio-cultural Context II* (Amsterdam/Atlanta 1995) 431-445; M. López-Salvá, "Hippokratische Medizin und Aristotelische Handlungsphilosophie," Wittern ve Pellegrin, *Medizin* 203-216; R. Bolton, "The Material Cause: Matter and Explanation in Aristotle's Natural Science," ve P. J. Van der Eijk, "The Matter of Mind: Aristotle on the Biology of 'Psychic' Processes and the Bodily Aspects of Thinking," W. Kullmann ve S. Föllinger (eds.), *Aristotelische Biologie* (Stuttgart 1997) 97-124 ve 231-258.

¹⁵ Bkz. G. E. R. Lloyd, "Scholarship, Authority and Argument in Galen's *Quod animi mores*," L. Garcia Ballester, "Soul and Body, Disease of the Soul and Disease of the Body in Galen's Medical Thought," ve J. Pigeaud, "La psychopathie de Galien," P. Manuli ve M. Vegetti (eds.), *Le opere psicologiche di Galeno. Atti del terzo colloquio galenico internazionale* (Pavia 1988) 11-42, 117-152, 153-183.

¹⁶ Polemon hakkında bkz. S. Swain (ed.), *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam* (Oxford/New York 2007). Bildiğim kadarıyla Bizans'ta fizyonomi çalışması hala bir ihtiyaçtır [*desideratum*].

zirvesine ulaşamamış olsa da fizyonomiye işaretlerden ve izlerden tümevarım vasıtasıyla sağlam bir kıyas temelini (δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίου χρησθῆαι “belirsizlikler hususunda açık kanıtlar kullanmak gerekir”, Arist. *Eth.Nic.* 1104a13-14)¹⁷, ἐνθῦμημα ἐκ σημείων “belirtilerden elde edilen kıyas” unsuruyla Peripatetikler vermişler. Fizyonomi uzmanlarına, öncelikle sağlam bir kıyas temeli, (*An.pr.* 7a2)¹⁸, veren Peripatetiklerdi. Pakhymeres tarafından 3.3–5’te uygulanan etnolojik fizyonomi, yani ırka bağlı tipe dayanan ἥθος çıkarımları, Antik Çağ’da uygulanan üç ana fizyonomi metodolojisinden biriydi (diğerleri zoolojik analogi ve ἐκ τῶν ἡθῶν τῶν ἐπιφανομένων “görünen niteliklerden çıkarılan” türdü) bkz. [Aris.] *Phgn.* 805a18–32). Etno-fizyonomi diğer ikisinden muhtemelen daha az keyfi idi (yazarın eleştirisine bakınız, *Phgn.* 805b1-27), ancak daha az şematik ve önyargılı değildi.

Pakhymeres paragrafın son cümlesinde, açıkça disiplinin temel aksiyomunu yeniden formüle eder: συμμετατίθεσθαι γὰρ τοῖς σώμασι τὰς ψυχὰς ὁ φύσικὸς λόγος δίδωσι “çünkü fizik ilkesi ruha bedenle aynı zamanda hareket etmeyi bahşeder”.¹⁹ Beden ve ruh uyum ve “beraber hissediş” içerisindedir; ikisi de karşılıklı olarak birbirlerini etkiler. Pakhymeres’in ἥθος’u iklimle ilişkilendirmesi, doğrudan insan vücudunun salgısal kimyası ile ilgili olmalarından ötürü, çevresel ve bütün coğrafi koşulların hem sağlığı hem de “karakteri” (ἥθος) belirlemesi hususundaki diğer temel ilkeyi kavrayışının göstergesidir. (Hippoc. *Aēr.* 1). Bu kimya ve böylece sağlık, karşıtlıkların dengesine dayanmaktadır (Karşılaştırmız: Pakhymeres’in ἀντιπεπόνθασιν “ters orantılıdır”): Öncelikle dört temel koşul (sıcak/soğuk, nemli/kuru) ve ardından dört χυμοί (“salgılar”) balgam, kan, sarı ve siyah safra.²⁰ Bu denge; sıcaklık ve mevsimlerin zamanında değişmesiyle sağlanır (Hippoc. *Nat.hom.* 7).

	Soğuk	Sıcak	Nemli	Kuru	
Balgam	•		•		Kış
Kan		•	•		İlkbahar
Sarı safra		•		•	Yaz
Siyah safra	•			•	Sonbahar

Tablo 1: *İnsan Doğası*’nda açıklandığı şekliyle, Hipokratik Salgı Teorisi

Bu sebeple Pakhymeres’in tartışması geleneksel etnolojik ilkeleri yansıtır. Tarihçi, Kuzey ve Güney arasında simetrik karşıtlığa sahip mutlak bir ikili model benimser. İskitya ve Etiyopya’yı hem coğrafya hem de insanların değerleri açısından zıt olarak görmektedir.

Kuzeyliler savaşta güçlü ve korkusuzdur, ancak neredeyse hiç mantıklı olmadıkları gibi hiç uygar değildirler. Güneyliler ise aksine yumuşak (μαλακοί korkak²¹ anlamına da gelebilir) ancak eὐφροεῖς’lerdir “zekidirler”; miskin, ama zekâ ve kültürün en yüksek niteliklerine sahiptirler. Kuzeyliler, Bakkhus’un gerçek tapınanları, γνῶσις veya φρόνησις “öngörü” sahibi olmadan Ares’e tapanlar olabilir; ancak bir liderleri varsa, savaşta durdurulamazlar. Güneyliler siyaset oyunun ustaları olabilirler, ancak bir seçenek verilirse, arkalarına yaslanıp hiçbir şey yapmayacaklardır.

Pakhymeres’te olduğu gibi, eski çağ coğrafya kayıtlarında, İskitya ve Etiyopya, tıpkı Hindistan ve İberya’nın Doğu ve Batı’yı belirlediği gibi, Kuzey ve Güney’de insanlığın en son sınırlarını oluşturur. Strabon’a göre İskitler ve Etiyopyalılar ἀντιποδοὺς ἀλλήλοισ “birbirlerinin zıttı”dırlar (1.1.13).²² İskitler ve Etiyopyalılar arasındaki soğuk/sıcak, sert/yumuşak ve şiddetli/ruhsuz gibi çiftler temelindeki kontrast, Hesiodos’tan itibaren tüm Yunan edebiyatında süzülen bir κοινὸς τόπος “klişe” oluşturur.²³ F. M. Snowden, bu τόπος’un ardında üç farklı güdü tanımlar:²⁴ (a) Yunanlara atıfta bulunularak, Etiyopyalıları antropolojik veya coğrafi “öteki” örnekleri olarak sunmak; (b) ırksal çeşitliliğe neden bulmak için; (c) tüm insanlar κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ “Tanrı’nın imgesine ve suretine göre” eşit yaratıldığından ırkın önemsiz olduğu inancını ifade etmek için. Pakhymeres’te bunların hiçbirini tam olarak geçerli görünmemektedir. Örneğin Herodotos’tan farklı olarak, “kendi” ile “öteki” arasında açık bir şekilde karşılaştırma yapmaz. İskitya/Etiyopya antitezinin doğal nedenlerini açıklamaya rağmen, Pakhymeres ırksal çeşitlilik konusunda uzun soluklu bir tartışmaya girmeye önem vermez ve kesinlikle bir Pazar vaazı vermez. Pakhymeres’in amaçlarını, bunun mümkün olduğu yere kadar, kavramak için anlatsının parçalarını takip etmemiz ve anlatsının genel çerçeveden ayrıldığı hususları anlamamız gerekir.

Öyleyse, Pakhymeres’in etno-fizyonomik anlatımında özel olan nedir? Aslında bu Etiyopya ile İskitya arasındaki keskin antitezin kendisi değildir (bu durum kendi başına nadir de değildir, açıklanamaz da değildir). İskit haşinliği imgesi de öyle değildir. Bu son özellik, İskit özelliklerinin genellikle σκαϊότης “uygunsuzluk”, ἀγριότης “zalimlik” ve κακότης “kötülük” işaretleri olarak yorumlandığı antik kaynaklar tarafından özellikle göze çarpıcı gelecek şekilde gösterilmemiş olabilir²⁵ ve kendilerine saygı duyulmasına rağmen, İskitler Pakhymeres’te olduğu gibi neredeyse hiç “onurlandırılmaz” (ἐτίμων τὸ Σκυθικὸν Αἰθίοπες, Bölüm 3 [s. 237.25]); ancak, Bizans tarihçisi buradaki modelden pek sapmaz. Bize tuhaf gelen, daha ziyade Αἰθιοπικὸς λόγος’tur “Etiyopyalı anlatısı”dır: Pakhymeres’in Etiyopyalılara gösterdiği sıcak övgü, coşkulu destek ve elbette farklı coğrafi bölgelerde yaşayan halklara ayrılmış diğer kaynaklardaki bilgilerin çoğunun onlara aktarılmasıdır. Sonuç olarak, Pakhymeres’in Kuzey ve Güney halklarını takdir etmeye yönelik samimi çabası, çoğu antik kaynakta olduğu gibi bir üçüncül karşılaştırmaya (*tertium comparationis*) atıfta bulunarak aşırı uçlar şeklinde değil, ancak birbirlerini atırları ve eksileriyle dengeleyen simetrik zıtlıklar olarak verilmeleri eski çağ metinlerinde

¹⁷ Genel olarak antik gösterge çıkarımı hakkında bkz. J. Allen, *Inference from Signs. Ancient Debates on the Nature of Evidence* (Oxford 2001).

¹⁸ Fizyonomi ile ilgili bilgi vermesi muhtemel kategori [genera] için bkz. [Arist.] *Phgn.* 806a26 vd.

¹⁹ Galen’den başka, karşılaştırmız, Arist. *An.pr.* 70b6–8: τὸ δὲ φυσιογνωμονεῖν δυνατόν ἐστιν, εἴ τις δίδωσιν ἅμα μεταβάλλειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ὅσα φυσικὰ ἐστὶ παθήματα, ve [Arist.] *Phgn.* 805a1–2: ὅτι αἱ διάνοιαι ἐπονται τοῖς σώμασι, καὶ οὐκ εἰσὶν αὐτὰ καθ’ ἑαυτὰς ἀπαθεῖς οὕσαι τῶν τοῦ σώματος κινήσεων.

²⁰ Karşılaştırmız Hippoc. *Nat.hom.* 4. Krotonlu Alcmaeon, fr. 4 D.-K., bile denge (ἰσονομία) ve dengesizliği (μουνρχία) belirtmek için siyasi terminoloji kullandı. Mizaç teorisi için bkz. P. Demont, “About Philosophy and Humoural Medicine,” P. J. van der Eijk (ed.), *Hippocrates in Context. Papers read at the XIth International Hippocrates Colloquium* (Leiden 2005) 271–286.

²¹ Thuc. 6.13: ὅπως μὴ δόξει, ἐὰν μὴ ψηφίζηται πολεμεῖν, μαλακὸς εἶναι.

²² Ayrıca bkz. Ephorus *FrGrHist* 70 F 30a ve 30b, özellikle ikincisi en önemli Bizans coğrafyacısı Cosmas Indicopleustes tarafından alıntılıdır (burada ἀντίκειται kelimesi özellikle önemlidir). Antik Çağ’daki zıtlık [antipodes] kavramı hakkında bkz. G. Moretti, *Gli Antipodi. Avventure letterarie di un mito scientifico* (Parma 1994) özellikle 17–48.

²³ Tüm bulgular için bkz. Snowden, *Blacks* 171–177. Geleneksel kitap bölümlenmesinde eserin bütünü Herodotos’taki Σκυθικὸς λόγος’tan Αἰγυπτιακὸς’u ayrı tutması gerçeğine rağmen, her ikisinin de simetrik olduğu açıktır. Bkz J. Redfield, “Herodotus the Tourist,” *CP* 80 (1985) 97–118, özellikle 106–109.

²⁴ Snowden, *Blacks* 172.

²⁵ [Polemon] *Phgn.* 8 (I 393 Foerster).

bir benzere sahip görülmemektedir. Şimdi bu özellikleri daha yakından inceleyelim.

Fizyonomi külliyyatında; zekâ, gene olarak Etiyopyahlara veya Asyalılara sık sık atfedilen bir özellik değildir. Onlara atfedilen fizyonomik özellikler, oldukça gelişmiş bir medeniyetin ilerlemesine neden olamaz. Ps.-Aristotle *Physiognomonica*'da (807a12–33), Etiyopyalılar gibi halklar, ἄγαν μέλανες ve τρίχας σφόδρα οὐλας ἔχοντες ve δειλοί “çok siyah ve aşırı kıvrık saçlara sahip olan korkaklar” olarak nitelendirilir;²⁶ ancak, Pakhymeres nezdinde, δειλοί “korkak” olmalarından dolayı, bu tür halklar aynı zamanda εὐφυεῖς “akıllı” olma vasfından otomatik olarak uzak düşerler. Aslında, εὐφυής, İskit ve Etiyopya gibi uç tipler arasındaki *ortalamayı* oluşturmaktadır, bkz. [Arist.] *Phgn.* 807b12–19:

εὐφυοῦς σημεῖα σὰρξ ὑγροτέρα καὶ ἀπαλωτέρα, οὐκ εὐεκτικὴ οὐδὲ πιμελώδης σφόδρα· τὰ περὶ τὰς ὠμοπλάτας καὶ τράχηλον ισχνότερα, καὶ τὰ περὶ τὸ πρόσωπον, καὶ σύνδετα τὰ περὶ τὰς ὠμοπλάτας, καὶ τὰ κάτω ἀφειμένα· εὐλύτα τὰ περὶ τὰς πλευράς· καὶ τὸν νῶτον ἀσαρκότερος· τὸ σῶμα λευκέρυθρον καὶ καθαρὸν· τὸ δερμάτιον λεπτόν, τριχωμάτιον μὴ λίαν σκληρὸν μηδὲ λίαν μέλαν, ὄμμα χαροπὸν, ὑγρόν.

İyi yaradılışlı bir insanın belirtileri; teni oldukça nemli ve yumuşaktır, aşırı kondisyonlu veya aşırı şişman değildir. Yüz çevresinde olduğu gibi, kürek kemiği ve boyun, oldukça zayıf, yine kürek kemiklerinin etrafının alt kısımları iyi oturmuz ve daha serbesttir. Beli gevşek ve sırtı çok etli değildir. Vücutu pembe tenli ve parlaktır. Derisi ince, saçları aşırı sert veya siyah değildir. Gözleri parlak ve nemlidir.²⁷

Aslında, Etiyopyalılar hakkındaki *communis opinio* [ortak kanaat] onların kültürlü olmaktan çok, vahşi oldukları yönündedir. Örneğin, Diodorus'un kaydı (3.8.1-6) mahvedicidir. Etiyopyalılar, ruhlarından ziyade yaşam tarzlarında vahşi ve hayvanidirliler. Sefalet içinde yaşarlar, çoğunlukla çıplaktırlar, sadece mahrem yerlerini kapatırlar ya da derme çatma giysiler giyerler. Sosyal dayanışma duyguları yoktur; hiçbir “uygar yaşam” (βίος ἡμερος) belirtisi göstermezler. Bu imajın Pakhymeres'te görülen tecrübeli politikacılar, duyarlı yöneticiler ve mükemmel sanatçı ve düşünürlerle uyumsuzluğu dikkat çekicidir.

Sonunda, Pakhymeres'in Αἰθιοπικὸς λόγος'u, kesinlikle her şeyden önce temel bir nedenden dolayı çarpıcıdır: Etiyopyalıların aşırı coşkulu bir hâlde yeniden değerlendirilmesi ve onun mutlak ikili yapısı (tekrar ederek, *tertium comparationis* garip bir şekilde yok gibi görünüyor), metin, Yunan fizyolojik teorisinin temelini oluşturan en temel ilkeyi, Ortalama Doktrini'ni göz ardı ediyor gibi görünüyor.²⁸ Aristoteles'in oldukça bilgili bir yorumcusu ve öğreticisi²⁹ için bu kesinlikle gariptir. Pakhymeres'in Aristotelesçi okumalarında³⁰ hatasız olmadığı bilirse de Ortalama Doktrini'ni dikkate almamak, tamamen tesadüfen olamayacak kadar ciddi bir ihmaldir.

²⁶ Ayrıca bkz. [Polemon] *Phgn.* 6, 8, 56 (386–388, 392–397, 410 F.).

²⁷ Karşılaştırınız [Polemon] *Phgn.* 57 (411–412 F.).

²⁸ En alakalı çalışma T. Tracy, *Physiological Theory and the Doctrine of the Mean in Plato and Aristotle* (The Hague 1969).

²⁹ Pakhymeres, Aristoteles'in felsefesinin genel bir özetinin yanı sıra, çok sayıda Aristoteles eseri üzerine yorumlar yazdı: bkz. E. Pappa, “Die Kommentare des Georgios Pachymeres zum Organon,” *Lesarten. Festschrift für A. Kambylis* (Berlin/New York 1998) 198–210 ve *Georgios Pachymeres. Philosophia. Buch 10. Kommentar zur Metaphysik des Aristoteles* (Athens 2002); K. Oikonomakos, *Γεώργιος Παχυμέρης Φιλοσοφία. Βιβλίον ἐνδέκατον. Τὰ ἠθικά, ἧτοι τὰ Νικομάχεια* (Athens 2005); P. Golitsis, “Un commentaire perpétuel de Georges Pachymère à la Physique d'Aristote,” *BZ* 100 (2007) 637–676. Pakhymeres'de Aristoteles öğretilerinin spekülâtif bir yeniden inşası için bkz. P. Golitsis, “Georges Pachymère comme didascale. Essai pour une reconstitution de sa carrière et de son enseignement philosophique,” *JOBG* 58 (2008) 53–68.

Antik etnoloji ve etno-fizyonomi, istisnasız olarak Ortalama Doktrini'ne dayanmaktadır:³¹ ἔλλειψις “eksiklik” ve ὑπερβολή “fazlalık”, bir mesότης “orta” etrafında birbirlerini dengelerler.³² Üç (Aristoteles'te), beş (Parmenides ve Posidonius'ta) veya altı (Polybius'ta) coğrafi bölgeyi tanıdığı olsalar da tüm büyük Yunan coğrafyacıları ve etnologları εὐκρασία “ılımanlık” kavramını kabul etmişlerdir. Bu kavram önemli ölçüde, antik coğrafyacıların çalışmalarında Strabon'un yanı sıra, belki de en çok geçerliliğe sahip olan Pakhymeres'in kültürel ortamında³³ Klaudios Ptolemaios'ta da ima edilmektedir.³⁴ Salsgılar teorisine dayanan tüm bu etnoloji, Kuzey ve Güney'i (ârkktik ζώνη ve tropik ζώνη “arktik ve tropik kuşaklar”), bir mesότης'i, yani Akdeniz'in εὐκρατος ζώνη'sini “ılıman kuşağını” çevreleyen uç noktalar olarak kabul eder. Aristoteles, tüm olumlu karakter özelliklerini bu havzanın etrafına yerleştirmiştir; Pol.1327b20–36:35'teki *locus classicus* “açıklayıcı parça”:³⁵

σχεδὸν δὴ κατανοήσειεν ἄν τις τοῦτο γε, βλέψας ἐπὶ τε τὰς πόλεις τὰς εὐδοκιμούσας τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ὡς διειληπταὶ τοῖς ἔθνεσιν. τὰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις ἔθνη καὶ τὰ περὶ τὴν Εὐρώπην θυμοῦ μὲν ἐστὶ πλήρη, διανοίας δὲ ἐνδεέστερα καὶ τέχνης, διόπερ ἐλεύθερα μὲν διατελεῖ μάλλον, ἀπολίτευτα δὲ καὶ τῶν πλησίων ἄρχειν οὐ δυνάμενα· τὰ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν διανοητικὰ μὲν καὶ τεχνικὰ τὴν ψυχὴν, ἄθυμα δὲ, διόπερ ἀρχόμενα καὶ δουλεύοντα διατελεῖ· τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος, ὥσπερ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει. καὶ γὰρ ἔνθυμον καὶ διανοητικὸν ἐστὶν· διόπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μῖς τυγχάνον πολιτείας. τὴν αὐτὴν δ' ἔχει διαφορὰν καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔθνη πρὸς ἄλληλα· τὰ μὲν γὰρ ἔχει τὴν φύσιν μονόκωλον, τὰ δὲ εὐ κέρραται πρὸς ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις ταῦτα.

Şimdi bu [ideal yurttaşın doğal karakteri], Yunanistan'ın ünlü şehirlerine bakılarak ve tüm yerleşik dünyanın milletler arasında nasıl bölündüğünü gözlemleyerek hemen hemen fark edilebilir. Soğuk yerlerde yaşayan milletler ve Avrupa'daki milletler ruhla dolu ancak bir şekilde zekâ ve beceriden yoksundurlar, bu yüzden nispeten özgür olmaya devam ederler, ancak siyasi örgütlenme ve komşularını yönetme kapasitesinden yoksundurlar. Diğer yandan Asya halkları zeki ve yaradılıştan beceriklidir, ancak cesaretleri eksiktir, bu yüzden sürekli boyun eğme ve kölelik içindedirler. Ancak Yunan ırkı, coğrafi olarak orta konumda olduğu gibi, her iki karaktere de katılmaktadır, çünkü hem cesareti vardır hem de zekidir; dolayısıyla özgürlüğe, çok iyi siyasi kurumlara sahip olmaya ve anayasal birliğe ulaşırca tüm insanlığı yönetmeye muktedir olmaya devam etmektedir. Aynı çeşitlilik Yunan ırkları arasında da birbirleriyle kıyaslandığında mevcuttur: Bazıları tek tarafa eğimli bir doğaya sahiptir, diğerleri her iki açıdan da mutlu bir şekilde harmanlanmıştır. (İng. çev. Rackham)

Yakından incelendiğinde, Pakhymeres'in söylemi Aristoteles'in üçlü modeliyle uyumlu görünmemektedir. Aristoteles'in διανοητικὰ καὶ τεχνικὰ τὴν ψυχὴν'i “zekiler ve akli mahir olanlar”, Pakhymeres'in formülasyonlarına benzer görünebilir, ancak aslında Bizans

³⁰ Örneğin Bydén tarafından yapılan Oikonomakos kritiğine bakınız: B. Bydén, *JOBG* 58 (2008) 261–263.

³¹ Burada en önemlisi [Polemon] *Phgn.* 5–6 ve Adamantius *Phgn.* 2.31–32 (382–388 F.). Galen de κρᾶσις fikrini etnolojiye uygulayarak, en iyi huylu (veya harmanlanmış) kişinin aşırı uçlar arasındaki mutlak ortalamayı temsil ettiğine inanır -incelik ve şişmanlık, yumuşaklık ve sertlik, sıcaklık ve soğuk. bkz. Evans, *Physiognomics* 25–26.

³² Strabo tarafından korunan, Posidonius fr.49 Edelstein-Kidd'deki tartışmaya bakın.

³³ Bkz. Laiou, *The Making of Byzantine History* 95.

³⁴ Bkz. W. Hübner, “The Ptolemaic View of the Universe,” *GRBS* 41 (2000) 59–93, özellikle 71 vd.

³⁵ S. Lampakis Pakhymeres'e atıfta bulunarak bu pasajla ilgili bazı tartışmalar yapmaya çalışmıştır, “Υπερφυσικὲς δυνάμεις, φυσικὰ φαινόμενα καὶ δεῖσιδαμονίες στὴν ἱστορία τοῦ Γεωργίου Παχυμέρης,” *Symmeikta* 7 (1987) 77–100, s. 92.

tarihçisinin ölçüsüzce kullandığı üstün derecede çekimli sıfatlarının (ἄριστοι, ἄλλως καὶ ἄγαν συνειοί “en iyiler, ayrıca çok zekiler”) yaptığından çok daha azına imkân verir. Dahası, Pakhymeres beyinlerini ısıtan güneş ışığının derecesi yüzünden İskitlerin bir ἔλλειψις “eksiklik” oluşturduğunu açıkça kabul etse de (bölüm 3 [s. 237.19–20]: οὐ μετρίως θερμαίνοντα τὸν ἐγκέφαλον “kafalarının içi yeterince ısınmayan”), Etiyopyalıların kullandığı ἐπι πλεόν edatının “Ortalama’dan daha fazlası” (dolayısıyla bir ὑπερβολή) veya basitçe “İskitlerden daha fazla” anlamına gelip gelmediği, böylece aslında bir *Ortalama* oluşturup oluşturmadığı hiçbir şekilde net değildir. Son olarak ve en önemlisi, Pakhymeres, yukarıda gördüğümüz gibi, εἶχει τὴν φύσιν μονόκωλον “eşitsiz bir doğaya sahip” olan herhangi bir ulus için etno-fizyonomik teoride tabu olan ve sadece εἶ κέρραται “iyi karışmış” olanlar için kullanılan bir εὐφρεῖς “doğuştan güzel mizaçlı” sloganını kullanır. İnsan, bu okuduğumuz şeyin özensiz bir sözlü aşırı telafi durumu olup olmadığını ya da daha fazlasının anlaşılabilir anlaşılamayacağını merak ediyor.

Aristoteles’in *Politika*’sı, Yunanlar ve diğer milletler arasındaki belirgin farklılıkları kavramsallaştırma girişimidir. Bu nedenle doğal olarak önyargılıdır. Pakhymeres’in ikili modelinin *Havalar, Sular, Yerler*’in³⁶ ikinci bölümünün çizgisinde nesnel, kendine atıfta bulunmayan bir tartışma girişimini temsil ettiği düşünülebilir. Gerçekten, Hippokrates’e özenen yazar, dünyayı her zamanki üç kıta yerine iki kıtaya bölerek, “Avrupa” ve “Asya”yı (Etiyopya ikincisinin bir parçasıdır) Pakhymeres’i oldukça anımsatan ve görünüşe göre Asya konusunda da aynı onaylayıcı tonla karşılaştırır. Karşılaştırması, Pakhymeres’inkine oldukça yakın gibi görünen çifte bir inançla vurgulanmaktadır: (a) İki kıtanın birbirine zıt olduğu; (b) mevsimlerin dengeli döngüsü nedeniyle Asya’daki her şeyin Avrupa’daki her şeyden üstün olduğu (12.1–3):

βούλομαι δὲ περὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης δεῖξαι ὁκόσον διαφέρουσιν ἀλλήλοισι ἐς τὰ πάντα καὶ περὶ τῶν ἐθνέων τῆς μορφῆς, τί διαλλάσσει καὶ μὴδὲν ἔοικεν ἀλλήλοισι ... τὴν Ἀσίην πλεῖστον διαφέρειν φημί τῆς Εὐρώπης ἐς τὰς φύσεις τῶν ζυμπάντων τῶν τε ἐκ τῆς γῆς φουμένων καὶ τῶν ἀνθρώπων. πολὺ γὰρ καλλίονα καὶ μείζονα πάντα γίνεται ἐν τῇ Ἀσίῃ ἢ τε χώρα τῆς χώρας ἡμερωτέρη καὶ τὰ ἦθεα τῶν ἀνθρώπων ἡμερωτέρα καὶ εὐοργητότερα. τὸ δὲ αἴτιον τούτων ἢ κρησις τῶν ὥρεων, ὅτι τοῦ ἡλίου ἐν μέσῳ τῶν ἀνατολέων κεῖται πρὸς τὴν ἡδ, τοῦ τε ψυχροῦ πορρωτέρω· τὴν δὲ αὐξήσιν καὶ ἡμερότητα παρέχει πλεῖστον ἀπάντων, ὁκόταν μὴδὲν ἢ ἐπικρατέον βιαιώς, ἀλλὰ παντὸς ἰσομοιρῆ δύναστεύη.³⁷

Şimdi Asya ile Avrupa’yı karşılaştırmak ve hem her açıdan ne kadar farklı olduklarını hem de her milletin fiziksel olarak diğerinden nasıl tamamen ayrı olduğunu göstermek niyetindeyim. Asya’daki tüm canlıların, hatta bitki örtüsünün bile Avrupa’dan çok farklı olduğunu düşünüyorum. Asya’daki her şey çok daha büyük bir güzelliğe ve boyuta ulaşır; bir bölge diğerinden daha az yabandır, orada yaşayanların karakteri ılımlı ve daha yumuşaktır. Bunun nedeni ılıman iklimdir çünkü Asya güneşin doğduğu yerin ortasında doğruya doğru uzanır ve soğuğa Avrupa’dan daha uzaktır. Yabaniyetten kurtulma ve inkişaf, hiçbir şey şiddetli biçimde baskın olmadığı zaman daha fazla gelişir fakat her açıdan eşitlik hüküm sürer. (İng. çev. Jones)

Pakhymeres’in güneş ışığının beyin üzerindeki etkileri konusundaki ısrarı ve kardiyovasküler sistemin rolünü açıkça göz ardı etmesi, Platon ve Aristoteles’in biyolojik çalışmalarında karşılaşılan kardiyov-

hemosantrizmden ziyade, Krotonlu Alkmaeon, Anaksagoras ve Hippokratik doktorların ensefalosentrik geleneğini izlemeyi tercih edebileceğinin kanıtıdır.³⁸ Bu, Pakhymeres’in Hippokratik modellerinin yeniden oluşturulma olasılığını arttırmaktadır fakat bu noktada aceleci olmamalıyız. Çünkü Hippokrates’e özenen yazar, Avrupa ile Asya arasında *mutlak* bir tezat kavramı üzerinde hareket etmektedir; sonuç olarak Pakhymeres’in, Hippokrates’in Ortalama Doktrini’ni aşan bir etnografik model bulduğu tartışılmaz.

Hippokrates’e özenen yazarın söylemi de tabii ki üçlü yapıları, dolayısıyla Ortalama’yı gerektiren uygun karışım ilkesi, κρησις, tarafından yönetilmektedir. Görünüşe göre çizginin tersine giden Hippokrates’e özenen yazar sadece iki kıtayı tanıyor olabilir; o iki zıt kutuptan (kuzey/güney, doğu/batı) oluşan ikili bir model üzerinde çalışıyor olabilir ancak ideal sonucu ortaya çıkaran simetri ve denge duygusundan kesinlikle bihaber olamaz. Hippokrates’e özenen yazarın genel çalışma modeli, yalnızca gerekli ayrıntılar ve istisnalar ile zaman içinde bunları nitelendirmek için genel kurallar koymaktır. Avrupa ile Asya arasındaki evrensel farklılık yasası, aslında bazı durumlarda, tam bir çelişkiye varacak kadar eksiksiz uzlaşmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: “Avrupa” ve “Asya”, iklim ve çevre açısından oldukça çeşitlidir. Aralarında geniş varyasyonlara sahip yedi farklı bölgesel çeşit, tek ve homojen bir “Avrupa” varsayımını bir hayli zorunlu hale getirmektedir. (*Aër*. 24). Asya da daha az heterojen olabilir ancak tek tip değildir. Yukarıda bahsedilen niteliklerin farklılaşmamış ve koşulsuz bir tavırla sadece Asya’nın tamamı için değil, aynı zamanda sıcak ve soğukun *ortasında* yer alan bölge için de geçerli olduğunu görebilecek kadar dikkatli olmalıyız (12, 19–45). Bu ılımlı doğa söz konusu olduğunda, yıllık döngünün μεσότης’i olan bahar mevsiminin tüm niteliklerine sahip bir parçadır. Buradaki lisan, Ortalama Doktrini’nin simgesidir.

Metnin günümüze aktarılması sürecinde, İskitya üzerine dört bölümün tamamını korumasına rağmen, 13. bölümün başındaki *De aère*’nin Mısır kısmının kaybedilmiş olması talihsiz bir durumdur. Ancak, elde kalan kısımdan Mısırlıların İskitlerin kontrastı olarak ele alındığına dair açık işaretler vardır. İki halk arasındaki bu simetri, İskitlerin Kuzey’in ὑπερβολή’sini temsil ettiği, Mısırlıların Güney’in ὑπερβολή’sini simgelediği anlamına da gelebilir. Mısırlılar ve İskitler arasındaki genel benzeşme, ölüm anındaki benzerlik, her iki bölgede de mevsimsel çeşitliliğin eksikliğine dayanmaktadır; bunlardan biri sıcaktan, diğeri aşırı soğuktan “muzdarip”tir (18. 1-5).

περὶ δὲ τῶν λοιπῶν Σκυθέων τῆς μορφῆς, ὅτι αὐτοὶ ἐαυτοῖσιν εἰσὶ βιαιότεροι, καὶ οὐδαμῶς ἄλλοισιν, ὡς τὸς λόγος καὶ περὶ τῶν Αἰγυπτίων, πλὴν, ὅτι οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ θερμοῦ εἰσι βεβιασμένοι, οἱ

δ’ ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ.

Diğer İskitlerin fiziğine gelince, birbirlerine benzedikleri ve öbürleri gibi olmadıklarından, aynı yorum Mısırlılar için de geçerlidir, sadece Mısırlılar sıcaktan, İskitler soğuktan rahatsız olmuşlardır.

İskitler ve Mısırlılar arasındaki görünüşün homojenliği, bu halkların ılımlı mevsimsel değişime maruz kalmadıklarının kanıtıdır; bu nedenle Asya ve Avrupa’nın en εὐκρατοί “ılıman” bölgelerinde yaşamazlar. Şiddetli mevsimsel değişimin meydana geldiği yerlerde, sonuç genellikle önemli fiziksel görünüm çeşitliliği şeklindedir (24). Mevsimlerin tekdüzeligi, uygun κρησις’e “mizaç” izin vermezken, doğru bir döngü, bir mevsimin diğerini dengelemesiyle kurulur.³⁹ Bu döngüden herhangi bir sapmanın sağlıksız sonuçları doğacaktır:

³⁶ Çalışmanın tam bir tartışması için bkz. J. Jouanna, *Hippocrate II.2 Aërs, Eaux, Lieux* (Paris 1996) 7-82; onun Hipokrates külliyatı hakkında: Hippocrates (Baltimore/London 1999), 56–71, 373–416; sağlık, hastalık ve doğa üzerine, 323–347; çevrenin insan doğası üzerindeki etkisi hakkında, 210–242; etnografi üzerine, 217–224.

³⁷ Ayrıca karşılaştırmız *Aër*. 16.1: περὶ δὲ τῆς ἀθυμίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἀνανδρείας, ὅτι ἀπολεμώτατοι εἰσι τῶν Εὐρωπαϊῶν οἱ Ἀσινοὶ καὶ ἡμερωτέροι τὰ ἦθεα.

³⁸ Gal. *De usu partium* (I p.15.2–5 Helmreich): ὁ μὲν γὰρ τὴν καρδίαν, ὁ δὲ τὰς μὴνγγας, ὁ δὲ τὸν ἐγκέφαλον ἐν ἐαυτῷ φησὶν εἶχειν τὸ τῆς ψυχῆς ἡγεμονοῦν. bkz. P. Manuli ve M. Vegetti, *Cuore, sangue e cervello. Biologia e antropologia nel pensiero antico* (Milan 1977) 9–27, 29–44; J. Rocca, *Galen on the Brain. Anatomical Knowledge and Physiological Speculation in the Second Century A.D.* (Leiden 2003) 17–48.

³⁹ Bkz. Tracy, *Physiological Theory* 57.

Mevsimsel tekdüzelik vücudun nemini artırır ve bu da fiziksel sağlamlığın azalmasına yol açar. Avrupalı coşkusu da bir yere kadar! Aslında, Σαρρομάται “Sarmatlar” (17) örneğine bakılırsa, Hippokrates’e özenen yazarın İskitlerin savaşçı karakterini, Asyalıların τὸ ἄναλκες’leri “güçsüzlükleri” kadar φύσις’ten “doğa” daha çok νόμος’un “habitasyonun” sonucu olarak gördüğünden şüphelenebiliriz (bkz. 16’da despotizmin Asya ἦθος üzerindeki etkisi hakkındaki ünlü tartışma). Söylediğimiz gibi, belirleyici olarak νόμος, Pakhymeres’in görmezden gelmeyi seçtiği bir şeydir.

Hippokrates’e özenen yazarın her kıtanın aşırılıkları konusundaki ısrarı, dünyayı sistematize ettiği ve araştırmasının ilk bölümünde (Kuzey/Güney, Doğu/Batı) yürürlüğe koyduğu kutuplaşmış coğrafi şemaya karşılık gelir. Bu şema hem iklim hem de erkeklerin ἦθος’undaki νόμος’un oynadığı belirleyici rolü göstermek için, ona en iyi şekilde hizmet eder. Son olarak, Asya’nın doğu akıntılarına maruz kalan ve iklimi ılımlı ve iyi karışmış olan kısmı, mümkün olan en iyi duruma yerleştirmesine imkân tanır. “Mükemmeliyet” ancak ἐν μεσότητι “orta/ara konumda” beslenebilir. Pakhymeres’in modeli Aristotelesçi değilse, nihayetinde Hippokratesçi de değildir.

Pakhymeres’in güney sıcağının en uç noktasında olan Etiyopyalıları, çoğu antik otorite ile çelişen ve “alışılmışın dışında bir şekilde” olumlu etnolojik değerlendirmesi için bir dizi açıklama önerilebilir. Biri kesinlikle, “Etiyopyalı” ve “Mısırlı”nın kavramsal ve söylemsel birleşimidir ki Yunanlar arasında ikincisine duyulan genel hayranlığı ilkine aktarır. Pakhymeres’in Etiyopyalılarla ilgili övgüde bulunmaya zorunlu hissettiği şeylerin çoğu, kesinlikle Αἰθιοπικοὶ λόγοι değil Αἰγυπτιακοὶ geleneğinden gelmektedir. Tıpkı “Etiyopyalı” kavramının Memlûk sultanlığının tüm halkını kapsayacak şekilde genel bir etnolojik terim olarak kullanılması gibi, Etiyopyalı kültürü hakkındaki bilgiler de belki de Mısırlıların kültürel ihtişamını kapsayacak şekilde karıştırılmış bir tarzda yeniden işlenmiş olabilir.

Bir başka makul neden de bazı Bizans kaynaklarının Etiyopyalıları yönelik farklı tutumları olabilir. Kosmas Indikopleustes’in (Hindistan seyyahı Kosmas) Aksum ve Nadulis krallıklarındaki yolculukları ve Etiyopyalıların doğu yollarını kontrol etmede Bizanslıların müttefikleri olması, Etiyopyalıların ara sıra şeytancılıkla suçlanmasına rağmen, erken Bizans ve daha sonrasında Etiyopyalıların olumlu gösterilmesine yol açtı. Homeros’un (Il. 1.423) “suçsuz Etiyopyalıları”, haysiyetleri, itidalleri, bilgelikleri ve astroloji bilgileri; Hristiyanlığın ekümenik misyonunun sembolleri haline geldi.⁴⁰

Üçüncü olarak; Pakhymeres’in tarihsel anlatısının işleyişine dokunan, önceki ikisini hariç tutmaya gerek olmayan, daha incelikli bir süreç için içinde olabilir. İlk bakışta, Kuman soyundan gelen Etiyopya Sultanının σύνεσις’ine “bilgelisine” ve şu anda yönettiği halkın εὐφροία’sına “zekiliğine” övgülerin, İmparatorun politikaları ve İmparatorluğun yeni dostları için üstü kapalı bir övgü oluşturabileceğine inanmak yanlış olabilir. Sultan, İmparatorun ittifakını kazanmaya çalışarak σύνεσις “akıllılıkla” hareket eder. İmparator VIII. Mikhael Palaiologos’a gelen ve asıl amacı İskitya’dan köle ithalatı izni almak olan Etiyopya diplomatik ziyareti, Konstantinopolis’in yeniden ele geçirilmesinden sonra Bizans’ın yenilenen saygınlığının doğrudan bir sonucudur. Bizanslılar, Hellepontos’u [Çanakale Boğazı] bir kez daha kontrol etmektedirler: Euksenios [Karadeniz] ile iş yapmak isteyen herkes, “Yeni Konstantinos’un” onayını almak zorundadır (τοῦτο δὲ ποιεῖν

μη̄ ἀξιούοντας τὸν βασιλέα ἀμήχανον “İmparatorun onayını almayanların bunu yapması imkansızdı”, s. 237.30; dolayısıyla 237.2’de κατηγάκαζεν “boyun eğdirdi”).

Bunların çoğu elbette doğrudur, ancak sonuçta Pakhymeres, VIII. Mikhael’in barbarlara yönelik politikalarını övmekten çok uzaktır. Kararının sonuçlarını önceden kestiremeyen -aslında, bu özel βουλή “karar” üzerinde gerekli φρόνησις’i “öngörü” gösteremeyen (Pakhymeres’in Etiyopya methiyesinin terimlerini hatırlayın)- İmparator, Etiyopyalıların Euksenios [Karadeniz] yoluyla İskit paralı askerlerini ithal etmesine izin verdi. Mısır bilgeliği İskit cesareti ile tamamlandı. Bu ne yarattı? İmparatorun beklediği gibi, Etiyopyalılar Bizans müttefiklerine ihanet etiketlerinde barış değil, felaket oldu.

Başlangıçta ima ettiğimiz gibi, Pakhymeres, Etiyopyalılar ve İskitler arasındaki karşıtlığı İmparatorluk için ağır sonuçları olan bir paradoks olarak ele alıyor. Beyinlerin üstesinden gelen kas gücü ilk etapta nasıl ortaya çıkmış olabilir? Savaşçı, kaba bir Kuman önce tembel Mısırlıları köleleştirdi (*Akil, kas gücünün üstesinden gelir.*) ve sonra Mısırlıları cesaretini *takdir* ettikleri için onların Sultanı oldu: *Akil, gücün kasta olduğunu kabul ederek eksikliklerini dengeler.* Pakhymeres’in etnolojik modelinin, kendi başlarına olduklarında kusurlu olan iki barbar ulus arasındaki birleşmenin -bu nedenle κρῶσις- yapıcı sonucunu daha da kesin bir şekilde vurgulamak için geleneksel üçlü yapıardan kaçındığını iddia etmek mantıklı görünmektedir. Sultan Baybars’ın *edinilmiş* σύνεσις’i, bu yeniliğin en uç örneği ve uğursuz dengedir: Tam tamına iki mutlak zıttan en güzel uyum ortaya çıkar (ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἄρμονίαν: Heraklitos fr.8 D.-K., Aristoteles’in alıntısı *Eth.Nic.* 1155b4, Pakhymeres’in bu çalışmayı yorumlaması hakkında bkz. dipnot 29). Bu nedenle iki kutupluluk; retorik ve anlatı açısından çok önemlidir; klasik etnolojiyle çelişki oluşturması önemsizdir.

Pakhymeres, aklın kas gücüyle birleşmesinin, potansiyel patlayıcı etkilerini tahmin edemediği için VIII. Mikhael’in, barbarlara yönelik politikalarını sert bir şekilde eleştirmektedir. Şimdiye kadar gözükmeyen “biz”, geleneksel etnolojik modellerin anlaşılması zor *tertium comparationis* [üçüncül karşılaştırması], gecikmeli ama bundan dolayı çok daha güçlü bir şekilde devreye giriyor. Kuzey ve Güneyin olumlu nitelikleri mükemmel bir denge haline geldi ve böyle yaparak yeni bir zorlu düşman yarattılar -esasen, eskisini geleneksel olarak kontrol edilen topraklarından çıkarmak için yeni bir μεσότης yaratıldı. Her iki uçta da üstünlüğe sahip olması gereken “biz”, Yunanlar, bunun gerçekleşmesine izin verdik ταῖς ἡμετέρας ἀβουλίαις ἢ κακονοίαις ἢ αὐτονόμοις ὀρμαῖς καὶ ὀρέξεσιν “düşüncesizliklerimizle ya da kötü niyetlerimizle ya da kendi irademizin dürtüleri ve arzularıyla”. Dil, yakıcı ve dayanılmaz bir geri dönüşün yankısına sahiptir: Nasıl, Etiyopyalıları kendilerini *akıllıca* İskitlerin (bölüm 5, s. 241.8-9: θαρροῦντας, ἀνδρίζεσθαι), olumlu özellikleriyle aşılımlarsa, görünen o ki Yunanlar de kusurlarından etkilenmişlerdir: ἀβουλία (doğru siyasi müzakerenin yokluğu), κακόνοια (kötü niyet), ve hepsinden önemlisi ὀρμή ve ὀρέξις, bencillik, akıldışı dürtü ve arzu.

Bu, uygun tarihi kısımların (bölüm 3 ve 5) arasına yerleştirilen zürafanın (bölüm 4) ayrıntılı tanımının okunması gereken kıstasıdır. Etiyopya Sultanı tarafından İmparator’a bağışlanan bir hediyeye böylesine hoş bir ilgi gösterilmesi ve kaybedilen toprakların oldukça acımasız bir hesabının ortasında, muhtemelen bir merakın [*curiosum*] cazibesine direnemeyen Pakhymeres⁴¹ adına eski tarihyazımının

⁴⁰ ODB II 733 s.v. “Ethiopians.” Erken Bizans dünya görüşünde Etiyopyalıların önemi için bkz. G. Fowden, *Empire to Commonwealth. Consequences of Monotheism in Late Antiquity* (Princeton 1993), özellikle 109–116. Bizans coğrafyası için ufuk açıcı bir çalışma olan Cosmas’ın *Hristiyan Topoğrafyası* hakkında bkz. W. Wolska-Conus, *Recherches sur la Topographie Chrétienne de Cosmas Indicopleustes* (Paris 1962). Metin için bkz: W. Wolska-Conus, *Cosmas Indicopleustes. Topographie chrétienne I–III* (Paris 1968–1973).

⁴¹ Pakhymeres’in kaydı Cosmas Indicopleustes’e 11.4. dayanmıyor gibi görünüyor. Bizanslılar ve komşuları arasında hediye olarak değiş tokuş edilen hayvanlar için bkz. N. Drocourt, “Les animaux comme cadeaux d’ambassade entre Byzance et ses voisins,” B. Doumerc ve Chr. Picard (eds.), *Byzance et ses périphéries, Hommage à Alain Ducellier* (Toulouse 2004) 67–93, özellikle 70.

ἀκρισίας, yargı eksikliği (ya da ἀκрасία, ifrat!) gibi görünebilir. Bununla birlikte, aşağıda anlatılanlar karşısında, zürafa hakkındaki sözler acı bir alay kokusu taşır:

ὁ δὴ καὶ πολλὰκις γεγονὸς ἐγνωμεν, ἐκεῖθεν μὲν τῶν χαρισμάτων πρὸς βασιλέα διαπεμπομένων, ἐντεῦθεν δ' ἀνοιομένης σφίσι τῆς πρὸς ἐκείνους κελεύθου ... τοῦτο [ἡ καμηλοπάρδαλις], ὥσει τι τέρας, ἐκεῖθεν πρὸς βασιλέα διακομισθέν, ἐκάστης θέαμα ἦν καὶ τρυφή τοῖς ὀρωσι δι' ἀγορᾶς ἐλκόμενον (bölüm 3, s. 239.3–5, 26–28).

Bunun aslında birkaç kez daha olduğunu öğrendik, oradan İmparator'a gönderilen hediyelerle, buradan İskitlere giden yol açıldı ... Ve oradan imparatora gönderilen bir tür canavar gibi bu zürafa, pazarda sürüklenirken her gün izleyiciler için bir zevk ve gösteri oldu.

Bu hayvan çeşidi, özünde bir τέρας “canavar” olan, özgünlüklerin ve ulusların tuhaf bir karışımı halindeki Memlûklerin krallığını sembolize edebilir.⁴² Eğer öyleyse, burada zoolojik alegorinin bu şekilde kullanılması son derece ilginç olacaktır.

Pakhmeres adil olmaya çalışıyor: İmparator, Etiyopya ile ittifak yapmaya jeopolitik nedenlerden dolayı rıza göstermiş olabilir (δοκίσει τοῦ συνοίσειν τοῖς ἡμετέροις: bölüm 4, s. 241.1–2), fakat (başkente sadece bir kez değil, πολλάκις=sık sık, ulaşan diğer birçok χαρίσματα “hediyeler” arasında) τέρατα “canavarlar” bağışlamak gibi ucuz, çocukça dalavereler, görünüşe göre kötü yem değiştirdiler. Mikhael'in barbarlarla mücadele etmede hem öngörülü hem de güçlü olamaması (görünüşe göre Batıdaki düşmanlarına kıyasla bu tehdidi hafife aldığı için), barışı teşvik etme niyetine rağmen, “büyük bir felaket”i kaçınılmaz kıldı (ἐς μέγιστον ἐλυμήνατο: s. 241.3). Tokharlar (Moğollar) ve tabii ki Selçuklular kapıya dayanmışlardır (*ante portas*)*. İmparator, onlara karşı bir taviz verme, ἐκ σκοτιῶν σπερμάτων “gayrimeşru tohumlarından” bir kızını da dahil ettiği evlilikler düzenleme ve muhtemelen hediyeler gönderme politikası uygulamaktadır (δουλικαῖς ὑπελειόσεσι κήδη ποιούντες καὶ δωροφοροῦντες συχνάκις τὰ κάλλιστά τε καὶ μέγιστα). Bu taviz verme politikasının sonucu, Tokharların “dostluk” yoluyla ellerine geçirmeyi başardıkları şey şudur: προσταλαιπωροῦντες πολέμῳ μόλις ἂν ἐκτῶντο “azmedenler savaşta tamamen galip gelirler” (bölüm 5, s. 243.4–10) Anlatının ilerleyen kısımlarında (bölüm 22) Pakhymeres, VIII. Mikhael'in Küçük Asya'nın kaybına ilişkin suçluluğunu ayrıntılarıyla açıklayacaktır: Kötü sosyal politikalar (sınırlarda yaşayan halkın isyanlarını bastırmak için ağır vergiler koyma); doğu sınırına gönderilecek imparatorluk devlet adamlarının kötü seçilmeleri; tabii ki her şeyden önce, Küçük Asya'nın “hemen şuracıkta olmasından dolayı” (ὡς ἐπὶ θύρας οὖσαν) kolayca geri alınabileceğine öte δὴ καὶ θελήσοι (kendisi ne zaman isterse) dair yanlış inanç. Belli ki Pakhymeres, Mikhael'in düşmanlarının düzenli gücünü ne kadar ön plana çıkarırsa, İmparatorun bu düşmanlara ve onlara set çekebilecekleri karşı mağrur tavrı o kadar felaketle sonuçlanacak şekilde görülecektir. Sonuç olarak, küçümseyici bir tavrıyla, VIII. Mikhael ἐπὶ τοῖς δυσκοῖς πᾶσαν εἶχεν τὴν ἀσχόλιαν τὰ ἐν ποσὶ καταπροῖεμενος (“Tamamen Batı ile meşgul oldu, gözlerinin önünde olanı tamamıyla ihmal etti.”).

Araştırmacılar, Pakhymeres'in Küçük Asya ve Karadeniz'e olan ilgisinin yanı sıra genel etnografik merakına da uzun zamandır dikkat

çekmektedirler. Ayrıca, bu bölgeler hakkındaki tüm etkileyici ve doğru gözlemlerine rağmen, Batıya olan ilgisinin oldukça sıradan ve genellikle Bizans-Batı ilişkileriyle sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Ancak akılda tutulması gereken en yararlı anlayış, Pakhymeres için coğrafyanın, dolayısıyla etnografinin de siyasi olduğudur.⁴³ Pakhymeres, etnografik ayrıntılar konusunda iyi bir göze ama aynı zamanda, kesinlikle, böyle bir gözlemi iç ve uluslararası karmaşıklıkların çetrefilli ve sofistike dokusuna dönüştürme konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahipti. Bizans tarihçiliğinin etnografik gözlemleri, esas olarak nispeten bilinmeyen “barbar” milletler için kullanma eğiliminde olması ya da İznik'te doğup büyüyen Pakhymeres'in, İmparatorluğu özellikle Doğu⁴⁴ ile özdeşleştirilmesi ve Batıya⁴⁵ oldukça sınırlı bir alan ayırması, -bunlar Pakhymeres'in İmparatorluğun Doğudaki düşmanlarına gösterdiği saygının ölçüsünü yarım yamalak açıklamaya yarıyor. Pakhymeres'in Doğuya bakışı tarihsel gelgitleri okumasından, ve aslında imparatorun o gelgitleri okumasını geçersiz olarak gösteren bir okumadan kaynaklanır: Oysaki VIII. Mikhael, Batı'yı hâlâ İmparatorluğun bütünlüğüne yönelik en büyük tehdit olarak görüyordu ve siyasi çabalarını Anjou'lu Charles'ı veya Epiros'un Yunan yöneticilerini engelleme etrafında topladı: Pakhymeres, Moğolların ve Selçukluların artan gücünün er ya da geç hesaba katılmak zorunda olduğunu, onlarla ve diğer Doğu ülkeleriyle olan ittifakların, muhtemelen önleyebileceklerinden daha fazla kargaşaya neden olabilecek kısa görüşlü, doğaçlama çözümler olduğunu fark etti. Bu idrak, Ruth Macrides'in yakın zamanda “Herhangi bir Bizans yazarının yaptığı en iyi tarihsel analiz” şeklinde adlandırdığı bir metin olarak Pakhymeres'in eserinin giriş kısmına çatı-kurucu bir önem vermiştir.⁴⁶ Pakhymeres daha açık sözlü olamaz: İmparatorluğun kademeli olarak gerilemesinin nedeni, Doğu sınırının terk edilmesinden başka bir şey değildi.

Pakhmeres'in 3.3–5'teki anlatısı, nihayetinde eleştirel bir anlatı, kötü şeylerin geleceğine dair bir uyarı ve daha güçlü bir eli çağırarak için umutsuz bir çağrıdır.⁴⁷ Korkusuz bir güce sahip olmaksızın, hâlâ Tokharların cüretini gizliyoruz, (Τοχάρων δὲ τοῦ θράσους καὶ ἔτι ἀνέχομεν, οὐ δυνάμεσιν οὐμενοῦν θαρσαλέας, bölüm 5, s. 243.3–4) Etnolojik anekdot, İmparatorun bu uluslarla ilişkilerinde sahip olması gereken ancak sahip olmadığı perspektifi gösterir: Bir dizi tehlikeli ittifakın ve İmparatorluğu her geçen gün daha da sıkıştıran barbar milletler arasındaki karşılıklı güçlenmenin yarattığı tarihsel hızın farkındalığı. Pakhymeres açıklamasında her bir etno-fizyonomik bilgi zerresinin doğruluğunu gözlemlenmekle ilgilenmiyordu: Standart etnolojik modellerden sapmakta tereddüt etmedi, çünkü asıl sorunu etnoloji değil, *anlatıydı*. Pakhymeres'in örneğin Aristoteles'e dair eserlerindeki tüm yanlışlarına rağmen, bu paragrafta yaptığı klasik gelenekten ayrılmaların ne cahilce ne de tesadüf eseri olduğunu düşünüyorum. Pakhymeres, kaynaklarının temel ifadelerini “cerrahi” müdahalelerle, büyük bir beceriyle değiştirir -bir fark yaratacak kadar önemli fakat hemen ayırt edilebilecek kadar açık değildir. Etiyopyalı entelektüelliğe aşırı önem verilmesi, Etiyopyalıların “Ortalama” ile ilgili özelliklerle donatılması, etnolojik olarak yanlış olabilir, ancak bu, anlatı açısından uygundur. Tarihsel nihai sonucun ışığında, çok mantıklıydı.⁴⁸

⁴² Bu noktayı Profesör Kaldellis'e borçluyum.

* ante portas “Hannibal'in artık Roma kapılarına dayandığı zaman Cicero tarafından kullanılan kapıya dayanmış ve yapacak bir şey yok anlamında bir deyim.”

⁴³ Bkz. Laiou, *The Making of Byzantine History* 94–121, ve onun “Italy and the Italians in the Political Geography of the Byzantines,” *DOP* 49 (1995) 73–98.

⁴⁴ Laiou, *DOP* 49 (1995) 80.

⁴⁵ Laiou, *The Making of Byzantine History* 96.

⁴⁶ R. Macrides, “The Historian in the History,” C. N. Constantinides et al. (eds.), *Φιλὲλλην. Studies in Honour of Robert Browning* (Venice 1996) 205–224, s. 210.

⁴⁷ Konu hakkında modern tarihçilerin bakış açısı için bkz. Nicol, *Last Centuries* 80–81; A. Ducellier, “L'abandon de l'Asie par Byzance: de sens des mots à la réalité des choses,” *BF* 25 (1999) 15–45. Nikephoros Gregoras'ın eserinde VIII. Mikhael'in daha farklı ve olumlu değerlendirmesi için bkz. V. Georgiadou, *Ἡ εἰκόνα τῆς αὐτοκρατορικής ἐξουσίας καὶ ἡ ἰδεολογία τῆς Βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας* (Atina Üniversitesi'nde Tez 1997).

⁴⁸ Faydalı yorumları ve teşvikleri için Profesörler Stephanos Efthymiadis, Anthony Kaldellis ve Dr. Christos Simelidis'e minnettarım. *GRBS*'nin editörler kurulu ve anonim hakeminin bibliyografik ve diğer önerileri de paha biçilemezdi. Profesör Efthymiadis'e Uspensky'nin Rusça eserine ve diğer pek çok şeye yardım ettiği için özellikle minnettarlık borçluyum.